

Aneta MAREK

Akademia Pomorska w Słupsku
Wydział Matematyczno-Przyrodniczy
Słupsk, Polska
e-mail: kornika@wp.pl

WSPÓŁCZESNE WYKORZYSTANIE OBIEKTÓW SAKRALNYCH PRAGI

THE COMTEMPORARY USING OF PRAGUE`S SACRED BUILDINGS

Słowa kluczowe: Praga, obiekt sakralny, religia, turystyka

Key words: *Prague, sacred building, religion, tourism*

Streszczenie

Zabytki sakralne Pragi stanowią ważny element wpisany w krajobraz tego miasta. Są one świadectwem wielu wydarzeń historycznych, często burzliwych w dziejach państwa. Wielokrotnie przyczynę takich wydarzeń stanowiło tło religijne, czego przykładem były wojny husyckie w latach 1419-1434, uważane za pierwszą wojnę religijną w Czechach, czy wojna trzydziestoletnia w latach 1618-1648. Także działalność reformatorska, polityka i rządy panujących ówczesnie dynastii przyczyniły się do postrzegania religii przez mieszkańców miasta i budowania obiektów kultu religijnego. Wyjątkowy splot wydarzeń, jaki towarzyszył Czechom od chwili powstania ich państwa sprawił, że w stolicy Republiki Czeskiej zachowały się unikalne obiekty reprezentujące wszystkie style architektoniczne, w większości w niezmienionym stanie. Obiekty te cechują obecnie zróżnicowane funkcje takie jak sakralne, turystyczne, historyczne, kulturowe i oświatowe. Niektóre z obiektów zatraciły swoją pierwotną funkcję sakralną na rzecz galerii, wystaw, koncertów muzyki organowej i poważnej, a także festiwali muzycznych.

Abstract

The sacred buildings of Prague make up the important factor in the townscape. They are the testimony of many historical events, often turbulent ones in the history of the country. Many times the cause of such events had the religious background. The main examples are Husyckie Wars in the years 1419-1434, which were considered as the first religious war in Czech and the Thirty Year`s War (1618-1648). Also the reformist activity, policy and the rules of those days dynasties made that the religion was respected by inhabitants and that the sacred buildings were being built. Unusual coincidence that accompanied the Czech Republic since the beginning of its history made that in Prague survived the unique buildings representing all architectural styles, mostly of unchanged shapes. These buildings stands out of different functions such as sacred, tourist, historic, cultural and educational. Some of the buildings lost their primary sacred function and now they are used as a galleries, exhibitions, concerts of organ and classique music and festivals.

SYTUACJA RELIGIJNA W PRADZE W ŚWIETLE WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH

W Pradze, stanowiącej najważniejsze z miast średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej i zarazem siedzibę książąt czeskich, utworzono w 973 r. biskupstwo. Sprawilo to, że w mieście zaczęto budować pierwsze romańskie świątynie. Już na początku XIII w. powstało w obrębie Starego Miasta ponad 40 budowli sakralnych (Rybár, 1978). Ranga Pragi wzrosła, kiedy utworzono arcybiskupstwo, co potwierdza bulla „*Ex superne providentia maiestatis*” wydana przez papieża Klemensa VI dnia 30 kwietnia 1344 r.¹

W XV w. za rządów króla Wacława IV wyraźnemu pogorszeniu uległa sytuacja społeczno-gospodarcza miasta. Wpływ na to miało wiele czynników: konflikt króla z kościołem katolickim, zahamowanie rozwoju gospodarczego, rzemiosła i handlu. Jednocześnie na tle pogarszających się warunków bytowych mieszkańców Pragi dała się zaobserwować działalność kościoła, negatywie postrzegana przez mieszkańców: zachłanność instytucji kościelnych, gromadzenie bogactw i majątków na terenie państwa, demoralizacja kleru oraz pobieranie ofiar, dotacji, jałmużny, zapisów testamentowych i handel odpustami (Glisczyński, 1859; Janaček, 1977; Nowakowski, 2012). Coraz bardziej widoczny kryzys społeczny i moralny, a także narodowościowy (czesko-niemiecki) sprzyjał pojawieniu się fali krytyki, co wykorzystywali reformatorzy Konrad Waldhauser, Jan Milič, Jan Hus oraz Jakoubek ze Stříbra i Mikołaj z Drezna (Mikuláš z Drážďan) (Nechuřová, 1964). W swoich kazaniach poddawali krytyce duchowieństwo, ale też głosili hasła powrotu do wartości etycznych, odnowy moralnej i przeciwstawienia się niesprawiedliwości społecznej (Kroh, 2007). Proponowane przez nich hasła i reformy dotyczące kościoła spotkały się z akceptacją mieszkańców Pragi. Sytuacja ta uruchomiła lawinę protestów i demonstracji, które coraz bardziej szerzyły się poza granice miasta. Punktem zapalnym stało się pojmanie Jana Husa i spalenie go na stosie podczas soboru w Konstancji 6 lipca 1415 r. Mieszkańcy Pragi zaczęli zajmować majątki kościelne, dewastować kościoły i klasztory, jednakże kościół odmawiał wszelkich ustępstw na rzecz ruchu reformatorskiego. Jednakże dopiero w 1419 r. doszło do wybuchu wojny husyckiej, czego przyczyną było wystąpienie Jana Želivskiego w kościele Matki Boskiej Śnieżnej w Pradze. Wszystkie parafie katolickie w Pradze zostały zajęte przez księży husyckich, a kielich stał się symbolem kościoła husyckiego. Znacząca dla dalszego ruchu husyckiego była bitwa, która rozegrała się 14 lipca 1420 r. na wzgórzu Vitkov. Ostateczny kres ruchom husyckim położyła bratobójcza bitwa pod Lipanami 30 maja 1434 r., która zakończyła 15-letni okres walk husyckich (Semotanová, 2002). Pokój (tzw. kompaktaty praskie) został podpisany przez sobór w Bazylei i umiarkowany odłam husytów (ultrakwistów) w 1436 r. Powyższa ugoda formalnie pozwoliła na funkcjonowanie w Pradze kościoła husyckiego aż do 1620 r. (Pawlak, 2009). Przykład kościołów użytkowanych przez

---

¹ /<http://www.apha.cz/historie-arcidieceze-1/> z dnia 10.05.2012.

protestantów stanowią kościół Matki Boskiej Tyńskiej na Starym Mieście i Matki Boskiej Zwycięskiej na Małej Stranie.

Ważny etap w rozwoju budowli sakralnych Pragi nastąpił w drugiej połowie XVI w. W 1556 r. z inicjatywy Ferdynanda I Habsburga do Pragi zostali sprowadzeni jezuici, którzy objęli kościół św. Klemensa oraz założyli szkołę, w której skupiała się działalność kulturalna: organizowano przedstawienia teatralne, popisy krasomówcze, prowadzono bibliotekę i drukarnię (Rybár, 1978). Z inicjatywy jezuitów zaczęto budowę kolegium jezuickiego, z przeznaczeniem na szkołę, obserwatorium astronomiczne, bibliotekę. W okresie baroku – okresu związanego z kontrreformacją powstało w Pradze wiele obiektów sakralnych: klasztorów, kościołów, kaplic, które tworzyli najwybitniejsi twórcy Europy Środkowej.

Kolejnym ważnym wydarzeniem w dziejach państwa czeskiego była wojna trzydziestoletnia (1618-1648). Jedną z najważniejszych bitew, która zadecydowała o dalszym rozwoju społeczno-religijnym miasta była bitwa pod Białą Górą, która rozegrała się 8 listopada 1620 r. (Semotanova, 2003). Bitwa, w której spór toczył się o tolerancję religijną i działania dynastii Habsburgów zakończyła się klęską dla protestantów, reprezentowanych przez tzw. stany czeskie. Wojna rozprzestrzeniła się na terytorium Europy i zakończyła się dopiero w 1648 r. pokojem westfalskim podpisanym w Münster i Osnabrück. Represje stosowane przez Habsburgów były dotkliwe: dokonywano konfiskaty majątków uczestników powstania, pozbawiano życia, zmuszano na wygnanie lub przymusową emigrację obywateli czeskich, wprowadzono przymusową germanizację, przejmowano kościoły należące do protestantów. Czechy utraciły autonomię i stały się posiadłością dziedziczną Habsburgów. Okres po bitwie pod Białą Górą, nazywany przez Czechów „*pobělohorský*” jest przykładem upadku czeskiej kultury, państwowości, tożsamości narodowej i języka (Kroh, 2007). Okres ten to także czas bardzo gwałtownej rekatolizacji, czego efektem było wznoszenie majestatycznych świątyń. Okres świetności wielu budowli sakralnych został w XVIII w. przyćmiony reformami cesarza Józefa II. Mimo, iż w 1781 r. cesarz ogłosił tzw. „patent tolerancyjny” o swobodzie wyznania protestanckiego i prawosławnego, to już w kolejnej reformie z 1782 r. przystąpił do kasaty zakonów oraz likwidacji klasztorów i kościołów, które uznał za zbędne. W Pradze przestało istnieć 17 klasztorów męskich, 6 klasztorów żeńskich, 5 szpitali zarządzanych przez duchowieństwo oraz 35 kościołów i kaplic publicznych. Łącznie w mieście likwidacji uległo 63 obiekty sakralne, a ich majątek przejęła administracja państwowa (Janaček, 1977). Część obiektów przekształcono na biblioteki, szkoły, szpitale, zakłady wychowawcze, koszary i inne budowle wojskowe, a kilka zostało całkowicie zburzonych. Majątek wielu obiektów przypadł, zbiory biblioteczne i archiwa zniszczono lub wyprzedano. Na przełomie XVIII/XIX w. znaczący odsetek mieszkańców Pragi stanowiła ludność posługująca się językiem niemieckim. Postępująca rekatolizacja i germanizacja kraju, do której przyczyniły się wieloletnie rządy austriackich cesarzy spowodowało wiele antagonizmów narodowościowych (Kumor, 1985). Od 1790 r. na terenie Czech zaczęły pojawiać się pierwsze przejawy odrodzenia narodowego, związane z walką o język, kulturę czeską i tożsamość narodową. Efektem tych działań był powrót do tradycji

husyckiej, związanej z obchodami 500-lecia urodzin Jana Husa (Olszewski, 1996) oraz podział uniwersytetu w Pradze na czeski i niemiecki jak również zastosowanie języka czeskiego w urzędach i duszpasterstwie (Kumor, 1991).

Sytuacja religijna w Pradze uległa poprawie na przełomie XIX i XX w., co widać na przykładzie wielu świątyń powstających w okresie historycyzmu. Znaczącym wydarzeniem w dziejach państwa czechosłowackiego było utworzenie w 1919 r. z inicjatywy ówczesnego prezydenta Czechosłowacji Tomasza Garrigue Masaryka Ewangelickiego Kościoła Czeskobraterskiego (*Českobratrská církev evangelická, ČCE*). Kościół ten skupił większość luteran oraz ok. 100 tys. katolików. W 1920 r. w Czechosłowacji powołano Kościół Czechosłowacki (*Církev československá husitská, CČSH*), który stanowił alternatywę dla kościoła katolickiego i czeskobraterskiego. Podkreślał on swoją niezależność i narodowy charakter, stąd też kilkadziesiąt lat później cieszył się poparciem władz komunistycznych przy jednoczesnej niechęci innych kościołów. Uwagę zwraca fakt, że jeszcze w latach osiemdziesiątych XX w. do Kościoła Husyckiego przynależało ponad 450 tys. wiernych, zaś w latach dziewięćdziesiątych XX w. już tylko 150 tys. Owa przynależność wynikała z możliwości realizowania praktyk religijnych, na jaką pozwalał ówczesny system. Kościół Husycki był bowiem jedynym, który honorowały władze komunistyczne (Szczepankiewicz-Battek, 2005a, 2005b). W okresie tym na terenie Czechosłowacji nastąpiło prawie całkowite wyparcie kościoła z życia społecznego. Likwidowano parafie, zamykano kościoły i klasztory. Wiele z nich przeznaczano na zakłady wychowawcze, domy opieki społecznej, więzienia, ale także na magazyny, stajnie oraz inną działalność. Takie użytkowanie, zupełnie odmienne od pierwotnej funkcji sakralnej oraz brak zarządcy doprowadziło wiele obiektów do dewastacji. Według danych statystycznych Republika Czeska nadal figuruje w czołówce krajów bezwyznaniowych. W 2001 r. aż 59% osób deklaroowało ateizm. Tylko 32,2 % populacji kraju stanowiło grupę osób wierzących, z czego 26,8% przypadowało na kościół rzymskokatolicki (tab. 1).

Tab. 1. Wyznania ludności czeskiej w latach 1950, 1991 i 2001

Tab. 1. Religion of the Czech people in the years 1959, 1991 and 2001

Wyznanie	1950		1991		2001	
	I. b.	%	I. b.	%	I. b.	%
Wierzący w tym:	8 353 282	93,9	4 523 734	43,9	3 288 088	32,2
Kościół rzymskokatolicki	6 792 651	76,4	4 021 385	39,0	2 740 780	26,8
Czechosłowacki Kościół Husycki	946 497	10,6	178 036	1,7	99 103	1,0
Ewangelicki Kościół Czeskobrat.	401 729	4,5	203 996	2,0	117 212	1,2
Inne	212 405	2,4	120 317	1,2	330 993	3,2
Niewierzący	519 962	5,8	4 112 864	39,9	6 039 991	59,0
brak deklaracji	22 889	0,3	1 665 617	16,2	901 961	8,8
Razem	8 896 133	100,0	10 302 215	100,0	10 230 060	100,0

Źródło/Source: Naboženske vyznani obyvatelstva, 2003, Český statistický úřad, http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03-obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozensky_m_spolecnostem.

Na przykładzie danych zawartych w tabeli 1 zauważyć można tendencję spadkową w stosunku do 1950 r. o ponad 50% dla każdego wyznania oraz tendencję wzrostową dla osób niewierzących i osób nie deklarujących wyznania.

WIELOFUNKCYJNOŚĆ OBIEKTÓW SAKRALNYCH PRAGI

Obiekty sakralne Pragi charakteryzuje zróżnicowanie pod względem pełnionej funkcji. Mimo niesprzyjającej sytuacji politycznej w dziejach Pragi, zwłaszcza po 1945 r., w mieście zachowało się wiele świątyń pełniących funkcje sakralne. Dominują obiekty należące do kościoła rzymskokatolickiego. Najważniejszą świątynią Pragi jest katedra św. Wita, Wojciecha i Waclawa, położona w dzielnicy Hradczany w obrębie III dziedzińca zamku praskiego. Już samo usytuowanie katedry świadczy, jak ważną rolę pełniła w życiu królów, duchownych i mieszkańców miasta. Jest to obiekt posiadający ważną, bo przeszło 1000-letnią historię. Dla wielu Prażan stanowi symbol narodowości, tradycji, kultury i religii (Marek, 2011). Katedra to obiekt, w którym odbywały się najważniejsze ceremonie kościelne, koronacje, śluby i msze pogrzebowe władców Czech. Jest także miejscem pochówków arcybiskupów, świętych patronów, królów, cesarzy i szlachty. Współcześnie ranga katedry niewiele się zmieniła. Obecnie stanowi siedzibę arcybiskupa praskiego kościoła, kapituły metropolitalnej św. Wita i kościoła parafialnego. Jest także głównym centrum pielgrzymkowym Archidiecezji Praskiej². Uwagę zwraca fakt, że katedra po 1989 r. nadal stwarzała kwestę sporną dotyczącą własności. Na mocy wyroku sądowego z 1994 r. katedra wraz z bazyliką św. Jerzego miała należeć do kościoła, na co przystał ówczesny prezydent Vaclav Havel. Jednakże ten wyrok zbulwersował opinię publiczną. Rok później Sąd Grodzki w Pradze unieważnił poprzedni wyrok i przekazał sprawę do ponownego rozpatrzenia. W 2006 r. Sąd ponownie przekazał obiekt pod władzę kościoła, jednakże w 2007 r. Sąd Najwyższy skasował ten wyrok (Kroh, 2007). W maju 2010 r. ostatecznie doszło do porozumienia, na mocy którego pieczę nad katedrą sprawuje zarówno administracja państwowa jak i Kościół katolicki (Bukalska, 2012). Katedra pełni funkcję sakralną, msze św. odbywają się codziennie. Świątynia jest obiektem także turystycznym. Z uwagi na problematyczną sytuację dotyczącą stosunków własnościowych katedra w latach 2007-2010 udostępniona była do zwiedzania bez uiszczania opłaty. Od 2010 r. wprowadzono bilety wstępu za całościowe zwiedzanie obiektu (cena 350 CZK tzw. velký okruh, obejmujący zwiedzanie aż 9 obiektów lub 250 CZK tzw. malý okruh obejmujący 4 obiekty w obrębie Zamku Praskiego). Obecnie wstęp bezpłatny możliwy jest jedynie do nawy głównej. Obok zwiedzania wnętrza katedry turystom umożliwiono odwiedzenie krypt z grobami królów i cesarzy oraz za dodatkową opłatą wejście na dzwonnice (96,5 m wysokości).

W sąsiedztwie katedry św. Wita znajduje się romański klasztor i bazylika św. Jerzego. Jest to jeden z najstarszych klasztorów założonych na ziemiach czeskich, zbudowany ok. 920 r. przez księcia Wratysława. Bazylika służyła jako miejsce

---

² <http://www.katedralasvatehovita.cz/cs>.

pochówku. Znajdują się tam grobowce pierwszej czeskiej męczennicy – św. Ludmiły oraz Wratysława I, księcia Bolesława II i jego siostry Mlady (Rybár, 1978). Od 1976 r. klasztor wykorzystany jest jako galeria obrazów przedstawiająca ekspozycję czeskiego malarstwa, rzeźbiarstwa i sztuki XIX w.

Kolejnym obiektem charakteryzującym się zróżnicowaniem funkcji jest Loreta. Jest to barokowy kompleks, w skład którego wchodzi kościół Narodzenia Pańskiego, Święty Domek (Santa Casa), siedem kaplic oraz stary i nowy skarbiec (fot. 1). Loreta od drugiej połowy XVI w. stanowiła niezwykle ważny cel dla pielgrzymów, a zwłaszcza kopia Świętego Domku – Santa Casa, w którym według tradycji mieszkała Święta Rodzina w Nazarecie. Powstanie obiektu w Pradze stanowiło jedno z działań kontrreformacyjnych, które rozpowszechniły się zwłaszcza po bitwie pod Białą Górą. Kaplica została konsekrowana w 1631 r. ale jeszcze sto lat później trwały prace nad budową i wystrojem arkad (Kroh, 2007). Jednocześnie przy rozwijającym się ruchu pątniczym gromadzono liczne kosztowności (kielichy, monstrancje, krzyże). Od 1962 r. część ekspozycji przeznaczono do zwiedzania. W skarbcu, który gromadzi ponad 300 dzieł sztuki, najważniejszym dziełem jest diamentowa monstrancja zwana Praskie Słońce, wykonana ze srebra i pozłacana, zdobiona 6222 diamentami (Marek, 2011). Kompleks spełnia funkcję sakralno-kulturalną i turystyczną. Msze święte odbywają się w soboty i niedziele, zaś okresowo od maja do października w pierwszy piątek miesiąca. Organizowane są koncerty organowe i występy chórów muzycznych. Turyści mają możliwość odpłatnego zwiedzania (bilet wstępu 130 CZK) całego kompleksu wraz ze skarbcem.

Z kompleksem Lorety sąsiaduje klasztor kapucynów z kościołem Matki Boskiej Anielskiej. Obiekt ten posiada dość tragiczną wymowę. W 1944 r. został przeznaczony przez wojska hitlerowskie na więzienie. Do 1947 r. w klasztorze istniał obóz internowania. W 1950 r. w klasztorze znajdowało się Vojenské obranné zpravodajství (odpowiednik Wojskowego Wywiadu), gdzie dokonywano tortur i morderstw więźniów politycznych. Klasztor powrócił do zakonu kapucynów w 1990 r. (Kroh, 2007). Ciekawostką turystyczną obiektu jest szopka pochodząca z 1725 r., przedstawiająca 43 postaci naturalnej wielkości.

Zróżnicowanie funkcji sakralno-turystycznych cechuje także kompleks Strahovský. Obejmuje on kościół Wniebowzięcia Panny Marii, kościół św. Rocha oraz klasztor norbertanów. Klasztor założony został w 1143 r. W swojej historii wielokrotnie niszczone w wyniku wojen i odbudowywany pełnił ważną rolę w rozwoju duchowym, naukowym, kulturowym i politycznym. Ranga klasztoru wzrosła, gdy zostały w nim umieszczone relikwie św. Norberta w 1627 r. Rola klasztoru jako ośrodka sakralnego zmalała po II wojnie światowej. Przejęty majątek poddano nacjonalizacji i w 1952 r. utworzono Památník národního písemnictví (Instytut Piśmiennictwa Narodowego)³, w którym znajdują się obecnie Galeria Sztuki, Klasztor-na Biblioteka Historyczna i archiwum. Uwagę zwraca ekspozycja w Galerii Sztuki, w której zgromadzono malarstwo i rzeźbiarstwo z XIV-XVI w., malarstwo z czasów

---

³ <http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/cs/sbirka.php> z dnia 10.05.2012 r.

Rudolfa II, malarstwo niderlandzkie XVI i XVII w., malarstwo włoskie po XVIII w., malarstwo środkowoeuropejskie XVII i XVIII w., czeskie malarstwo XIX w. Klasztor na Biblioteka obejmuje Salę Teologiczną, Salę Filozoficzną i Gabinet Osobliwości. Sala Teologiczna mieści 18 000-tomowy księgozbiór oraz globusy geograficzne i astronomiczne z XVI i XVII w. Dwukondygnacyjna Sala Filozoficzna obejmuje około 42 000 woluminów, a Gabinet Osobliwości, gromadzi ceramikę, broń husycką, minerały, owady, faunę morską oraz szczątki wymarłego ptaka *Dodo Ineptus* (Marek, 2011). Najważniejszym elementem Gabinetu jest Ewangeliarz Strahovski, pochodzący z Trewiru, datowany na 860-865 r.⁴ Do klasztoru przylega kościół Wniebowzięcia Panny Marii. Kościół odgrywa funkcje wyłącznie sakralne.

Miejszem niezwykle wartościowym dla czeskiej historii i religii jest klasztor Břevnov. Ten pomnik kultury narodowej był pierwszym męskim klasztorem w Czechach, założonym w 993 r. Klasztor ten był ważnym ośrodkiem religijnym, ale także kulturalnym i gospodarczym. Został on zniszczony podczas wojen husyckich i wojny trzydziestoletniej. Obecny wygląd zyskał podczas przebudowy w okresie baroku. W okresie komunizmu, klasztor Břevnov podzielił los też innych obiektów sakralnych na terenie Czechosłowacji. W 1950 r. mnichów wysiedlono, a w budynkach umieszczono archiwum i wydział służb specjalnych. Benedyktyni powrócili do swojej macierzystej placówki dopiero w 1993 r. Klasztor w swoich funkcjach różni się od dotychczasowych obiektów. W kościele św. Małgorzaty odbywają się msze św. Kompleks klasztorny został udostępniony dla turystów. Opłata (130 CZK) obejmuje wejście do bazyliki św. Małgorzaty, romańskich krypt z XI w. oraz barokowych sal klasztornych. Zwiedzanie odbywa się jedynie w soboty i niedziele, wyłącznie z miejscowym przewodnikiem. Klasztor na Břevnovie jest także miejscem wielu wydarzeń kulturalnych. Odbywają się tu prelekcje i wykłady, koncerty chóru, koncerty organowe. Ewenementem kompleksu klasztornego jest powstały w 2003 r. w sąsiedztwie kościoła i klasztoru hotel Albert dysponujący 23 pokojami i 44 miejscami noclegowymi oraz 3 salami konferencyjnymi z przeznaczeniem na szkolenia, prezentacje, bankiety, koncerty i inne usługi. Obsługę gastronomiczną zapewnia restauracja Klášterní šenk, która oferuje organizację różnych imprez okolicznościowych. Możliwy jest również wynajem pomieszczeń reprezentacyjnych należących do klasztoru na różne cele.

Wielofunkcyjnością charakteryzuje się klasztor Emauzy. Został założony przez cesarza Karola IV w 1347 r. dla słowiańskich benedyktynów. W latach 1636-1880 klasztor stał się siedzibą benedyktynów hiszpańskich, a od 1880 do 1945 r. rezydowali w nim benedyktyni niemieccy. W lutym 1945 r. klasztor został poważnie uszkodzony przez omyłkowe bombardowania aliantów. W okresie komunizmu w klasztorze miał siedzibę Instytut Czechosłowackiej Akademii Nauk oraz część szpitala klinicznego (Rybár, 1980). W 1990 r. obiekt zwrócono benedyktynom. Dla turystów udostępniono klasztor z malowidłami z XIV w., barokowy refektarz, cesarską kaplicę

---

⁴ /<http://www.strahovskyklaster.cz/strahovska-knihovna-archiv-a-dalsi-sbirky/strahovska-knihovna/strucny-prehled-dejin-klasterni-knihovny> z dnia 10.05.2012 r.

i kościół Najświętszej Marii Panny. Odpłatne zwiedzanie ma miejsce od poniedziałku do soboty. W kościele codziennie odbywają się msze św. Świątynia pełni także liczne funkcje kulturalne. W omawianym kompleksie swoją siedzibę ma chór i orkiestra, repertuar której obejmuje utwory świeckie i religijne głównie z okresu baroku. Na terenie klasztoru znajduje się scena teatralna, na której odbywają się spektakle teatralne i przedstawienia kabaretowe. Na uwagę zasługuje również fakt, iż w 2009 r. powstało Stowarzyszenie Gregorius, którego głównym celem jest działalność kulturalna (<http://emaury.cz/cz/index.php?id=10>). Podobnie jak w klasztorze na Břevnovie także i w omawianym obiekcie istnieje możliwość wynajęcia krótkoterminowego sali: sali teatralnej oraz barokowego refektarzu na koncerty, wykłady i spotkania towarzyskie.

Jednym z najbardziej okazałych obiektów sakralnych z okresu baroku jest kościół św. Mikołaja na Małej Stranie. Jezuita czynili starania o uzyskanie dóbr na Małej Stranie już od końca XVI w., lecz przychylny prośbom został cesarz Ferdynand II, który w 1625 r. przekazał jezuitom kościół wraz z sąsiednimi budynkami. Budowę nowej świątyni rozpoczęto w 1704 r. Uwagę w kościele zwraca fresk plafonowy o wymiarach 1500 m² przedstawiający życie św. Mikołaja oraz wiele rzeźb i malowideł najważniejszych twórców czeskiego baroku (Ignacy Platzer, Jan Kracker, Karel Škréta, Ludvik Kohl, Ignác Raab). Wieża o wysokości 79 m została ukończona w 1755 r. i jest dziełem Anzelmo Lurago (Ekert, 1883). Wieża pełniła funkcję obserwacyjną przed zbliżającym się niebezpieczeństwem. Od 1952 r. w wieży miała siedzibę służba bezpieczeństwa, skąd podsłuchiowano ambasady USA i NRF. Po upadku systemu wieżę przejęło państwo, świątynię zwrócono kościołowi. Obie części odpłatnie udostępnione są do zwiedzania. W wieży mieści się obecnie muzeum służby bezpieczeństwa, gdzie zobaczyć można kilka eksponatów służących do celów wywiadowczych w okresie komunizmu (Pozorovatelná StB..., 2010). Kościół św. Mikołaja pełni nie tylko funkcję turystyczną, ale również jest miejscem w którym odbywa się wiele imprez kulturalnych. Od lat odbywają się koncerty muzyki klasycznej (m. in. Jan Sebastian Bach, Ludwig von Beethoven, Antoni Dvořák, Jerzy Händel, Wolfgang Amadeusz Mozart, Franciszek Schubert, Antonio Vivaldi oraz wiele innych)⁵.

Klementinum stanowi największy poza zamkiem praskim kompleks architektoniczny (fot. 2). Jezuita, po przybyciu do Pragi w 1556 r., otrzymali dawny klasztor Dominikanów z kościołem św. Klemensa, w którym założyli swoją główną siedzibę. Wówczas mieściły się tam biblioteki, szkoły, drukarnia i teatr. Po kasacie zakonu kolegium jezuickie przeznaczono na Obserwatorium Astronomiczne, Akademię Sztuk Pięknych, Uniwersytet Karola oraz bibliotekę.

Obecnie kompleks mieści bibliotekę państwową, bibliotekę uniwersytecką, bibliotekę techniczną i bibliotekę Słowiańską. Księgozbiór Klementinum liczy ponad 3,5 tysiąca woluminów, z czego wiele stanowią wartościowe rękopisy.

Do najcenniejszych zbiorów należy „Kodeks Wyszehradzki” datowany na 1085 r. Wśród licznych sal historycznych zobaczyć można Salę Biblioteczną, która zdobiona

---

⁵ /http://koncerty.luke7.eu/seznam.php?jen_budouci=0/ z dnia 10.05.2012 r.

jest freskami z symbolami nauki i sztuki, Salę Mozarta, Salę Matematyczną z ekspozycją globusów i zegarów oraz Kaplicę Zwierciadlaną.

Kaplicę wybudowano w 1724 r. i ozdobiono ją lustrami oprawionymi w sztukaterie. Nad kompleksem wznosi się 68 m wieża astronomiczna zakończona barokowym hełmem, zwieńczonym figurą Atlasa dźwigającego kulę ziemską (Kroh, 2007). W kompleksie Klementinum wytyczono dwie trasy zwiedzania z przewodnikiem. Trasa dłuższa (tzw. velký okruh) obejmuje zwiedzanie Kaplicy Zwierciadlanej, barokowej biblioteki i wieży astronomicznej, natomiast krótsza trasa (tzw. malý okruh) obejmuje jedynie barokową bibliotekę i wieżę astronomiczną. Kaplica Zwierciadlana słynie także z licznych koncertów muzyki klasycznej i jazzowej oraz organizacji ślubów cywilnych.

Kolejnym obiektem pełniącym funkcje sakralno-turystyczne jest bazylika św. Piotra i Pawła w dzielnicy Wyszehrad. Kościół został wybudowany w XIV w. w miejscu romańskiej bazyliki. Osobliwością wnętrza bazyliki jest romańska tumba pochodząca z I połowy XII w. (Kroh, 2007). Bazylika św. Piotra i Pawła usytuowana jest w sąsiedztwie najważniejszej nekropolii praskiej, na której spoczywają osoby zasłużone dla miasta, stąd też w kościele odbywają się msze pogrzebowe. Jest to także obiekt udostępniony turystom, za zwiedzanie którego pobierana jest opłata (tab. 2).

Świątynią o wyjątkowej roli jest Kościół Matki Boskiej Zwycięskiej na Małej Stranie. Został wybudowany w latach 1611-1613 w stylu późnorenesansowym. Pierwotnie użytkowany był przez niemieckich luteran. Po zwycięstwie katolików pod Białą Górą kościół otrzymał zakon Karmelitów Bosych. W bocznym ołtarzu uwagę zwraca XVI-wieczna woskowa figurka Jezusa o wysokości 47 cm zwana Praskie Jezulatko, której przypisuje się cudowne uzdrowienia. Kościół od początków powstania pełnił funkcję ośrodka pielgrzymkowego. Na piętrze kościoła znajduje się muzeum prezentujące ubiory figurki Jezusa.

Kościół Matki Boskiej Tyńskiej przy Starym Rynku to kolejny zróżnicowany obiekt. Powstał w 1365 r. jako trójnawowa świątynia z trzema prezbiteriami. Na przełomie XV i XVI w. dobudowano dwie 80-metrowe wieże, które nadają swoisty charakter świątyni. W okresie od XIV do XVII w. był główną świątynią husytów. Dopiero w latach dwudziestych XVII w. wrócił w ręce katolików (Krausová-Žur, 2003). Kościół pełni głównie funkcje sakralne, zaś funkcja turystyczna jest drugorzędna.

Świątynią, która nawiązuje do XIV-wiecznej działalności reformacyjnej Jana Husa jest Kaplica Betlejemaska (fot. 3). Pierwszy obiekt powstał w 1391 r. jako miejsce głoszenia kazań. W 1786 r. obiekt wyburzono. Obecny wygląd jest efektem rekonstrukcji budowli, dokonanej w latach 1950-1953 przez Z. Nejedlého na podstawie starych rysunków według projektu J. Fragnera (Rybár, 1978). Od 1987 r. należy do Czeskiego Uniwersytetu Technicznego w Pradze (České vysoké učení technické v Praze). Po remoncie została w 1992 r. udostępniona zwiedzającym.

Tab. 2. Obiekty sakralne pełniące funkcje turystyczne**Tab. 2.** The sacred buildings of tourist functions

L.p. <i>Ordinal number</i>	Obiekty sakralne <i>Sacred buildings</i>	Cena biletu w CZK <i>The price of ticket</i>
1	Klasztor św. Agnieszki	150
2	Klasztor na Brevnovie i kościół św. Małgorzaty	80
3	Klasztor na Strahovie – historyczne sale	40
4	Klasztor na Strahovie – historyczne sale biblioteki	80
5	Klasztor na Strahovie – galeria obrazów	80
6	Loreta	130
7	Katedra św. Wita	350/250
8	Bazylika św. Jerzego	350/250
9	Bazylika św. Piotra i Pawła	30
10	Kościół św. Mikołaja	70
11	Synagoga Staronowa	200
12	Synagogi Klausová, Maiselova, Pinkasova, Španělská, Stary żydowski cmentarz	480
13	Kościół Matki Boskiej Tyńskiej	25
14	Krypta w kościele Cyryla i Metodego	60
15	Kaplica Betlejemska	40
16	Klementinum	220/150
17	Emauzy	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie cen biletów wstępu do obiektów w Pradze.

Source: own elaboration on the base of the fees in the sacred buildings in Prague.

Specyficznym miejscem w Pradze jest żydowska dzielnica Josefov. Dzielnica ta jest miejscem, w których zachowały się elementy architektury, historii i kultury żydowskiej. Obecny wygląd tej dzielnicy jest wynikiem przebudowy na początku XX w., która spowodowana była złym stanem budowlanym i sanitarnym dzielnicy żydowskiej. Spośród wielu ciekawych architektonicznie obiektów zachowało się jedynie kilka, które udostępniono zwiedzającym. Należą do nich Synagogi Staronova, Klausová, Maiselova, Pinkasova, Hiszpańska (Španělská), Sala Obrzędowa, ratusz oraz stary żydowski cmentarz. Niegdyś obiekty te pełniły funkcję kulturalną i religijną. Obecnie obiekty te spełniają głównie funkcję turystyczną, wystawienniczą i edukacyjną. Synagoga Staronova jest obecnie najstarszą działającą w Europie bożnicą. W synagodze Klausovej mieści się Muzeum Żydowskie, w którym prezentowane są przedmioty związane z religią i obrzędami Żydów (Vitochová, Kejř, Hušek, 2004). Synagoga Maisela prezentuje zbiór eksponatów wykonanych ze srebra, przedmiotów liturgicznych i codziennego użytku. Synagoga Pinkasa (fot. 4) jest przykładem

miejsca pamięci o ludności żydowskiej zamordowanych podczas II wojny światowej. Ściany synagogi pokryte są nazwiskami ponad 77 tysięcy morawskich i czeskich Żydów wywiezionych do obozów koncentracyjnych. Kolejna synagoga Hiszpańska pełni także funkcje wystawiennicze i jest częścią Muzeum Żydowskiego. Uwagę turystów zwraca także Sala Obrzędowa. Budynek ten zlokalizowany przy wejściu na stary cmentarz żydowski stanowił siedzibę Bractwa Pogrzebowego. Obecnie znajduje się w nim wystawa rysunków dzieci, które podczas II wojny światowej przebywały w obozie w Terezynie (Marciniak-Nowak, Matlak, 2006).

Na terenie Pragi istnieje wiele świątyń, których funkcje sakralne powiązane są z funkcjami kulturalnymi. Odbywają się w nich koncerty organowe, muzyki poważnej, poezji śpiewanej i inne. Obiekty te rzadko są przedmiotem zainteresowań turystów. Uwagę zwracają dwie świątynie zlokalizowane w sąsiedztwie z Klementinum. Mimo, że znajdują się przy trasie zwiedzania głównych zabytków miasta, to niezwykle rzadko są obiektem zainteresowań turystów. Kościół św. Zbawiciela stanowi obecnie kościół akademicki. Świątynia ta pełni także funkcję kulturalną. Odbywają się w niej wystawy obrazów i fotografii oraz liczne koncerty muzyki klasycznej. Obok kościoła św. Zbawiciela znajduje się kościół św. Klemensa. Obecnie jest kościołem grekokatolickim, pełniącym funkcje sakralne i kulturalne. Odbywają się w nim nabożeństwa w języku ukraińskim i starosłoweńskim. W katedrze grekokatolickiej mają miejsce również koncerty. W grupie kościołów pełniących funkcje religijno-kulturowe warto także wymienić kościół św. Tomasza (Mała Strana), kościół św. Józefa (Mała Strana), kościół św. Franciszka Serafińskiego (Stare Miasto), kościół św. Szymona i Judy (Stare Miasto), kościół św. Antoniego, kościół husycki św. Mikołaja (Stare Miasto), kościół św. Jilji (Stare Miasto), kościół św. Jakuba (Stare Miasto).

Zdecydowana większość kościołów praskich realizuje jedynie funkcje religijne. Obiekty te rozmieszczone są zwykle poza obszarem o najwyższym natężeniu ruchu turystycznego. Do tych świątyń należy zaliczyć kościół Marii Panny Zwycięskiej (Biała Góra), kościół św. Jana Nepomucena (Hradczany), kościół św. Benedykta (Hradczany), kościół św. Karola Boremeusza (Mała Strana), kościół św. Wawrzyńca (Mała Strana), kościół św. Kajetana (Mała Strana), kościół św. Gabriela (Smichov), kościół św. Haštala (Stare Miasto), kościół św. Havla (Stare Miasto), kościół św. Wojciecha (Nowe Miasto), kościół św. Urszuli (Nowe Miasto), kościół św. Katarzyny (Nowe Miasto), kościół św. Apolinarego (Nowe Miasto), kościół Najświętszej Trójcy (Nowe Miasto), kościół św. Waclawa (Vinohrady), kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa (Vinohrady) oraz wiele innych.

Do obiektów, które współcześnie nie pełnią swojej funkcji sakralnej należy zaliczyć klasztor św. Agnieszki. Budowę rozpoczęto w 1234 r. z przeznaczeniem na klasztor zakonu klarysek. Obiekt ten uważany jest w Czechach za najstarszą gotycką budowlę. Za panowania cesarza Józefa II nastąpiła kasata klasztoru, a wnętrze wykorzystano jako magazyny. Zniszczenia kompleksu klasztornego okazały się bardzo poważne. Po II wojnie światowej przystąpiono do prac archeologicznych, które stały się podstawą do konserwacji i rekonstrukcji obiektu. Obecnie we wnętrzach dawnego klasztoru prezentowane są malarstwo i rzeźba średniowiecznej Europy.

Kolejnym obiektem pełniącym funkcje kulturalne jest kościół św. Rocha na Strahovie. Został on wzniesiony w latach 1603-1612 przez cesarza Rudolfa II jako wotum dziękczynne za odwrócenie zarazy /Rybár 1978/. Obecnie kościół pełni funkcję galerii, która została w 1994 r. przeniesiona z Berlina do Pragi. W galerii prezentowane były dzieła słynnych XX-wiecznych twórców zarówno krajowych jak i zagranicznych: Picasso, Braque, Tapies, Chagall, Miró, Dalí, Legér, Rodin, Francis, Mařatka, Dürer, Warhol, Tichý, Mucha (<http://www.galeriemiro.cz/historie.html>). W obrębie dziedzińca znajduje się klasztorny browar oraz prywatne Muzeum Miniatur, w którym przedstawione eksponaty zostały wykonane pod mikroskopem przez rosyjskiego artystę Anatolija Koněnko.

Całkowicie nie związanym z działalnością religijną jest dawny kościół św. Marii Magdaleny na Małej Stranie. Po okresie reform Józefa II, kościół pełnił rolę magazynu i urzędu pocztowego. W XIX w. założono w kościele koszary, co doprowadziło obiekt do wielu zniszczeń. Po 1945 r. w obiekcie mieściło się archiwum państwowe. Po gruntownym remoncie od 2004 r. w obiekcie znajduje się Czeskie Muzeum Muzyki.

Kościół św. Michała na Starym Mieście podobnie jak poprzednie nie pełni swojej funkcji religijnej. Podczas reform Józefa II świątynię zaadaptowano na magazyn, manufakturę, mieściła się w nim także noclegownia dla włóczęgów. Po koniec XX w. w obiekcie przeprowadzono remont i obecnie wykorzystywany jest dla celów kulturalnych.

PODSUMOWANIE

Praga jako jedno z niewielu miast w Europie na tak małym obszarze posiada wiele obiektów sakralnych (klasztory, kościoły, kaplice). Przez wiele stuleci przez Pragę przechodziły fale wojen religijnych, a co za tym idzie bardzo liczne zmiany wyznaniowe. Odzwierciedleniem tych zmian była budowa w bliskim sąsiedztwie różnych świątyni. Do 1784 r., kiedy powstała Wielka Praga, składała się ona z 4 odrębnych dzielnic – miast. Każda dzielnica posiadała własne świątynie katolickie, husyckie, ewangelickie, stąd tak duże ich nasilenie obecnie. Wskutek kasaty zakonów dokonanych przez Józefa II oraz przejmowania świątyni na cele wojskowe znaczna część kościołów utraciła swoje bogate wyposażenie.

Praga w czasie I i II wojny światowej nie uległa zniszczeniu. Wyjątkiem był pomyłkowy nalot aliancki, w wyniku którego zniszczony został klasztor Emauz na Nowym Mieście. Dzięki temu w Pradze zachowały się świątynie, reprezentujące różne style architektoniczne, których historia sięga nawet 1000 lat.

Skomplikowana sytuacja polityczna po II wojnie światowej spowodowała, że znaczną część kościołów przejęło państwo. Utraciły one w ten sposób swoją funkcję religijną. Mimo presji wywieranej na duchowieństwie w okresie komunistycznym (zwłaszcza od 1948 r.) władze zgodziły się na odbudowanie Kaplicy Betlejmskiej w latach 1948-1953, a w 1962 r. zaliczono ją do obiektów czeskiej kultury narodowej. Zdecydowana większość kościołów powróciła do swojej pierwotnej funkcji dopiero

w latach dziewięćdziesiątych. Stan, w jakim zostały one oddane zmusił zarządców świątyń do gruntownych remontów. Ze względu na strukturę wyznaniową Republiki Czeskiej, w której 60% Czechów deklaruje ateizm, kościoły z tak małą liczbą wiernych muszą szukać innych rozwiązań. Aby funkcjonować spełniają obecnie inne funkcje niż pierwotne religijne (ryc. 1). Stolica Republiki Czeskiej cechuje się znaczącym zróżnicowaniem w zakresie wielofunkcyjności świątyń. Na terenie Pragi znajdują się miejsca kultu religijnego, które pełnią świątynie: Katedra św. Wita, Waclawa i Wojciecha, kościół Matki Boskiej Zwycięskiej i św. Antoniego Padewskiego. Funkcję ośrodka pielgrzymkowego pełniła także Loreta, jednakże jej statut wygasł z dniem 3 stycznia 2002 r. (Poutni místa Arcidieceze prazske, 2008).

Fot. 1. Barokowy kompleks Loreta.
Photo 1. Baroque Loreta's Complex.

Fot. 2. Wieża astronomiczna Klementinum.
Photo 2. Klementinum Astronomical Tower.

Fot. 3. Kaplica Betlejemska.
Fig. 3. Bethlehem Chapel

Fot. 4. Synagoga Pinkasa.
Photo 4. Pinkasa Synagogue.

Ryc. 1. Ulotki informující o koncertech v praských světyňniach.

Fig. 1. Leaflets announcing concerts at Prague churches.

LITERATURA

- Bukalska P., 2012: Spór dwudziestolecia, Tygodnik Powszechny nr 4 (3263), <http://tygodnik.onet.pl/1,72711,druk.html>
- Ekert F., 1883: Hlavní farní chrám sv. Mikuláše [w:] Posvátná místa král. hl. města Prahy. Svazek I. Praha : Dědictví sv. Jana Nepomuckého: 167-185.
- Glisczyński M., 1859: Hus i Husyci. Szkice Historyczne, Warszawa: 278.
- Krausová-Žur I., 2003: Czechy. Gospoda pełna humoru, Wyd. Bezdroża, Kraków.
- Kumor B., 1985: Historia kościoła. Czasy nowożytne, cz. 6, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin: 87-88.

- Kumor B., 1991: Historia kościoła. Czasy najnowsze 1815-1914, cz. 7, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin: 253-256.
- Marciniak-Nowak A., Matlak H., 2005: Josefov - zachowane zabytki kultury żydowskiej w Pradze, *Peregrinus Cracoviensis*, z. 16, Kraków: 251-260.
- Nechuřová J., 1964: Traktát Mikuláše z Drážďan „De Imaginibus” a jeho vztah k Matěji z Janova, *Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University*, e. 9, Brno: 149-162.
- Nowakowski P., 2012: Kilka uwag o problemie dyscypliny W ruchu husyckim, *Episteme*, nr 16, t. I: 41-58.
- Olszewski D., 1996: Kościoły a procesy narodotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej [w:] *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie*, Wyd. Znak, Kraków.
- Pawlak A., 2009: Czechy – kraj w środku Europy, *Dwumiesięcznik społeczno-polityczny „Realia”*, luty 2009: 99-119.
- Rybár C., 1978: *Praga przewodnik*, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa.
- Semotanová E., 2002: *Atlas českých dějin 1. díl - do r. 1618*, Kartografie, Praha.
- Semotanová E., 2003: *Atlas českých dějin 2. díl - od r. 1618*, Kartografie, Praha.
- Poutni místa Arcidieceze pražské 2008: Praha, 25.4.2008, c. j.: 1364/2008
- Pozorovatelná StB v pražském chrámu sv. Mikuláše bude sloužit turistům, 22.01.2010, <http://www.novinky.cz/cestovani/189947-pozorovatelná-stb-v-prazskem-chramu-sv-mikulase-bude-slouzit-turistum.html>
- Szczepankiewicz-Battek J., 2005a: Kościoły protestanckie i ich rola społeczno-kulturowa. Świat – Europa – Polska – Śląsk, Wyd. Silesia, Wrocław: 9-12.
- Szczepankiewicz-Battek J., 2005b: Łużyce – przestrzeń dysocjacji kultur narodowych i religijnych, Wyd. Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, Słupsk: 205-206.
- Vitochová M., Kejř J., Hušek M., 2004: *Žydovská Praga*, Wyd. V Ráji, Praga.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <http://www.apha.cz/historie-arcidieceze-1/> dostęp 9.05.2012 r.
- <http://emaury.cz/cz/index.php?id=10> dostęp 10.05.2012 r.
- http://koncerty.luke7.eu/seznam.php?jen_budouci=0 dostęp 10.05.2012 r.
- http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03-obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem dostęp 9.05.2012 r.
- <http://www.katedralasvatehovita.cz/cs/> dostęp 10.05.2012 r.
- <http://www.brevnov.cz/CS/pronajmy> dostęp 10.05.2012 r.
- <http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/cs/sbirka.php> dostęp 10.05.2012 r.
- <http://www.strahovskyclaster.cz/strahovska-knihovna-archiv-a-dalsi-sbirky/strahovska-knihovna/strucny-prehled-dejin-klasterni-knihovny> dostęp 10.05.2012 r.
- <http://www.galeriemiro.cz/historie.html> dostęp 10.05.2012 r.

Wszystkie zdjęcia: A. Marek.

All photos: A. Marek